

Başlıca Eserleri: *Discovering Turkey* (New York 1971); *Turkey: The Challenge of a New Role* (Westport: Praeger 1994, Heath Lowry ile birlikte) (*Türkiye'nin Yeni Rolü*, trc. Şükrü Demircan – Erhan Yükselci, Ankara 1995); *Atatürk* (London 1999) (*Atatürk*, trc. Füsün Doruker, İstanbul 1999, 2004); *The Turks Today: Turkey after Atatürk* (New York 2004); *Turkey and the War on Terror* (London-New York 2005) (*Türkiye'nin Terörle Savaşı*, trc. Orhan Azizoglu, İstanbul 2005); *From the Sultan to Atatürk* (London 2009) (*Sultan'dan Atatürk'e Türkiye*, trc. Cem Küçük, İstanbul 2011).

BİBLİYOGRAFYA :

"Interview with Dr. Andrew Mango: Turkey's Walk from 1923 to 2023: A Critique of the Past and Recent Political Challenges", *Research Turkey*, 1/6 (2012), s. 6-15 (<http://researchturkey.org/category/interview/>); J. Fryer, "Andrew Mango Obituary: Writer on Turkey Who Produced a Notable Biography of Atatürk", *The Guardian*, 21 July 2014; Özdem Sanberk, "Obituary for Andrew Mango (1926-2014)", *Hürriyet Daily News*, 08 July 2014; Nevsal Baylas, "Bir Bilge Aydın: Andrew Mango", *BBC Türkçe*, 14 Temmuz 2014 (http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/07/140714_andrew_mango.shtml); W. Hale, "Andrew Mango: 1926-2014", *MES*, LI/1 (2015), s. 171-173.

EMRAH SAFA GÜRKAN

MÂNKDİM ŞEŞDÎV

(مانكديم ششديو)

Ebü'l-Hüseyn Kıvâmuddin Ahmed
b. Ebî Hâşim Muhammed
el-Hüseynî el-A'râbî el-Kazvîni
(ö. 425/1034)

Zeydî-Mu'tezilî kelâmcısı.

Hayatına dair fazla bilgi yoktur. Nisbesinden anlaşıldığı üzere Kazvin bölgesinde doğmuştur. Pehlevîce'de "ayın yüzü" anlamına gelen **mâng-dîm** kelimesinin Arapçalaşmış şekli olan **Mânkđim** (Mânekdîm, Mânkedîm) yüzünün güzelliği sebebiyle kendisi hakkında kullanılırken "altı dev şeytan" anlamındaki **Şeşdîv** isminin ona niçin verildiği bilinmemektedir. Nesebi Hz. Hüseyin üzerinden Hz. Ali'ye ulaşır. Bu sebeple tabakat kitaplarında kendisi için Hüseyinî nisbesi ve "seyyid" unvanı kullanılır. Muhtemelen nesebinin Hz. Hasan üzerinden Hz. Ali'ye ulaştığı şeklinde bir kanaatin varlığı sebebiyle tabakat yazarları Mânkđim'in Hz. Hasan'ın soyundan gelmediğini özellikle vurgular (İbnü'l-Murtazâ, vr. 157^a; Ahmed b. Yahyâ Hâbis es-Sa'dî, vr. 283; Ebü'l-Hasan Abdullah b. Miftâh, I, 28).

şekilde kaydeden Muhallî'nin daha ziyade Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere verilen "şerîf" unvanını kendisi hakkında kullanması bir sehiv olmalıdır. Bazı kaynaklarda Mânkđim için geçen "İmâm" (Ebü'l-Hasan Abdullah b. Miftâh, I, 28) ve "Müstazhir-Billâh" lakapları ise (Humejd b. Ahmed el-Mahallî, s. 292; İbnü'l-Murtazâ, vr. 157^a; İbn Fend, II, 693) ona bir ara kalkıştığı imâmet iddiasından dolayı verilmiştir. Ayrıca hayatının belli bir dönemini Rey'de geçirdiğinden eserinin bazı yazmalarında onun için Râzî nisbesi de kullanılır (Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûli'l-ĥamse*, neşredeninin girişi, s. 29).

Mânkđim, Deylem Zeydîleri'nin imamı olan Müeyyed-Billâh Ahmed b. Hüseyin'in öğrencisidir. Onun Müeyyed-Billâh'tan hangi ilimleri okuduğuna dair bilgi yoksa da hocasının kelâm ve fıkıh ilimlerinde yetkin olduğu göz önüne alınırsa kendisinden bu iki ilme dair öğrenim gördüğü söylenebilir. Mânkđim'in Müeyyed-Billâh'ın öğrencileri arasında ayrıcalıklı bir konuma yükseldiği kaynaklardan anlaşılmaktadır. Nitekim Müeyyed-Billâh 411 (1021) yılında Lencâ'da vefat ettiğinde cenaze namazını Mânkđim kırdırıştır. Hocasının ölümünden sonra muhtemelen ilim tahsil etmek amacıyla Rey'e gitti. Burada 415'te (1025) vefat eden Kâdî Abdülcebbar'ın cenazesine katılanlar arasında ismi zikredilen Mânkđim 417'de (1026) Lencâ'ya döndü. Bu sırada Zeydîler tarafından Müeyyed-Billâh'tan sonra imam kabul edilen kardeşi Ebû Tâlib Nâtık-Bilhak Yahyâ b. Hüseyin'e karşı Müstazhir-Billâh unvanı altında imâmet iddiasıyla ortaya çıktıysa da bu iddia Zeydîler tarafından kabul görmeyince tekrar Rey'e döndü ve burada vefat etti. Bazı kaynaklarda onun Nâtık-Bilhak'ın ardından imâmet iddiasında bulunduğu (Ahmed b. Yahyâ Hâbis es-Sa'dî, vr. 283), hatta ondan sonra imam kabul edildiği (İbnü'l-Murtazâ, vr. 157^a) yönünde rivayetler varsa da ikisinin ölüm tarihleri arasında bir yıllık sürenin olması ve Mânkđim'in hayatının son döneminde Rey'de bulunması bu rivayetleri şüpheli kılmaktadır.

Mu'tezilî düşüncüyü Mu'tezile'nin on birinci tabakasından kabul edilen, hem Ebû Abdullah el-Basrî'den hem de Kâdî Abdülcebbar'dan ders okuyan Müeyyed-Billâh aracılığı ile taniyan Mânkđim bazı modern çalışmalarda Kâdî Abdülcebbar'ın öğrencisi olarak nitelendirilse de (*Elr.*, I, 117; *The Encyclopaedia of Islam Three*, fas. 3, s. 10) kaynaklarda buna dair herhangi bir kayıt

yoktur. Nitekim Mu'tezile âlimlerinin zikredildiği Hâkim el-Cüsemî'ye ait *Şerhu 'Uyûni'l-mesâ'il* ve İbnü'l-Murtazâ'ya ait *Tabakâtü'l-Mu'tezile*'de kendisine yer verilmez. Ancak Kâdî Abdülcebbar'ın eserine ta'lik yazdığı göz önünde bulundurulursa Rey'de kaldığı sırada büyük ihtimalle onun derslerine katılmış olduğu söylenebilir. Öte yandan tedris faaliyetleri hakkında da herhangi bir bilgiye rastlanmayan Mânkđim Şeşdîv'in hiçbir öğrencisinin adı bilinmemektedir.

Kaynaklarda kelâm ilmindeki yetkinliği özellikle vurgulanan Mânkđim, muhtemelen olgunluk dönemini siyasî mücadelelerle geçirmiş olması sebebiyle fazla eser yazamamıştır. Bilinen tek eseri Kâdî Abdülcebbar'ın *Şerhu'l-Uşûli'l-ĥamse*'sine yazdığı ta'liktir. İbn Fend'in *Şerhu'l-Uşûli'l-ĥamse* adıyla zikrettiği eser (*Me'âşirü'l-ibrâr*, II, 702) bazı kütüphane kayıtlarında *Şerhu'l-Uşûli'l-ĥamse* ismiyle Mânkđim Şeşdîv'e atfedilir (Vecîh, *Meşâdirü't-türâs*, II, 243; Rukayhî v.dğr., II, 655). Adından da anlaşılacağı üzere eser Mu'tezile'nin beş esasını oluşturan tevhid, adalet, va'd ve va'd, el-menzile beyne'l-menzileteyn, emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münker ilkelerinin ayrıntılı bir açıklaması ve bu ilkeler üzerindeki tartışmalarla ilgilidir.

Mânkđim Şeşdîv'in *Şerhu'l-Uşûli'l-ĥamse* üzerine ta'lik yazmak suretiyle kitabın aslından farklı bir eser telif ettiği kesin olmakla birlikte, bu kitabın Abdülkerîm Osman tarafından *Şerhu'l-Uşûli'l-ĥamse* adıyla Kâdî Abdülcebbar'a izâfe edilerek neşredilen eser (Kahire 1965) olup olmadığı tartışmalıdır. Bu karışıklık eserin yazma nüshalarında her iki müellifin de isimlerinin zikredilmesinden kaynaklanmaktadır. Yazmalardaki kayıtlar, Mânkđim'in *Şerhu'l-Uşûli'l-ĥamse* üzerine bir ta'lik yazmasının adı geçen eser temelinde şekillenen yeni ve özgün bir eser ortaya koymak değil, Kâdî Abdülcebbar tarafından imlâ edilen eseri bazı küçük değişikliklerle rivayet etmekten ibaret olduğu şeklinde bir algının doğmasına yol açmıştır (Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûli'l-ĥamse*, neşredeninin girişi, s. 27-28). Abdülkerîm Osman tarafından (Kahire 1965) neşredilen eserin gerçekte Kâdî Abdülcebbar'ın *Şerhu'l-Uşûli'l-ĥamse*'si olmadığı ilk defa söyleyen Daniel Gimaret, neşri yapılan bu eserin halen kayıp bulunan *Şerhu'l-Uşûli'l-ĥamse* üzerine Mânkđim Şeşdîv tarafından kaleme alınan *Ta'likü Şerhi'l-Uşûli'l-ĥamse* (*Ta'lik 'alâ Şerhi'l-Uşûli'l-ĥamse*) adlı eser olduğunu iddia etmiş ve bu iddiasını kanıtlamak amacıyla

bazı deliller sıralamıştır (Gimaret, sy. 15 [1979], s. 49-57). Gimaret'nin ileri sürdüğü delillerin başında, eserin bazı yazmalarında Mânkdim Şeşdîv'e nisbetinin "ta'lik" diye ifade edilirken bazı yazmalarda "telif" olarak anılması, böylece onun doğrudan Mânkdim tarafından yazılan bir eser diye nitelendirilmesi gerektiği iddiası gelmektedir. Nitekim kitabın San'a'da bulunan bir nüshasında (Mektebetü'l-câmiî'l-kebîr, İlmü'l-ke'lâm, nr. 190; Abdülkerîm Osman'ın neşrinde kullandığı ikinci nüsha) Mânkdim Şeşdîv bizzat müellif olarak kaydedilirken, yine San'a'da mevcut diğer bir nüshasıyla (Mektebetü'l-câmiî'l-kebîr, İlmü'l-ke'lâm, nr. 161) Vatikan nüshasında (Biblioteca Apostolica Vaticana, Arabe, nr. 1028) eserin Mânkdim Şeşdîv'in telifi olduğu belirtilmektedir. Öte yandan Gimaret, kitabın yazma nüshalarındaki ta'lik kaydını ifade eden kelimelerin de aslında eserin Mânkdim Şeşdîv'e aidiyetine işaret ettiğini ileri sürer. Nitekim Abdülkerîm Osman'ın neşrinde dayandığı İstanbul nüshasındaki (TSMK, III. Ahmed, nr. 1872) "ullika an" kaydının, Mânkdim Şeşdîv'in Kâdî Abdülcebbar'dan okuduğu metnin bizzat kendisi tarafından rivayet edilen şekline değil, aslında Kâdî Abdülcebbar'dan okuduğu metin üzerinde kendi yorumlarını da içeren ve öğrencileri tarafından rivayet edilen ikinci bir metne işaret ettiğini, şayet Mânkdim Şeşdîv'in ta'liki *Şerhu'l-Uşûli'l-ĥamse*'nin rivayetinden ibaret olsaydı yahut böyle kabul edilseydi bu durumda söz konusu yazmada "allaka alâ" kaydının bulunması gerektiğini ileri sürer, ayrıca literatürden örnekler vererek bunu kanıtlamaya çalışır. Diğer taraftan eserin üslûbu da onun Kâdî Abdülcebbar'dan başka bir müellifin elinden çıktığını göstermektedir. Zira müellif kendini birinci şahıs olarak sunarken Kâdî Abdülcebbar eser boyunca üçüncü şahıs olarak zikredilmekte, müellifin bu eseri *Şerhu'l-Uşûli'l-ĥamse*'yi küçük ilâvelerle aktardığı bir eser olarak değil, yazdığı esere zemin teşkil eden müstakim ve farklı bir kitap olarak algıladığını gösteren ifadeler bulunmaktadır (s. 41, 43, 45). Ayrıca eserde Mânkdim Şeşdîv'in metin üzerindeki etkisinin sadece rivayet etmekle sınırlı kalmayıp metne kendi tercihlerini yansıtmak suretiyle yeni bir metin inşa ettiğini gösteren unsurlar da göze çarpmaktadır. Bu durum, Mânkdim'in bizzat Kâdî Abdülcebbar'ın diğer eserlerindeki görüşlerini de zikrederek bunları eleştireye tâbi tutması ve aralarında tercihlerde bulunması şeklinde olabildiği gibi (s. 122-123), Kâdî

Abdülcebbar ile diğer Mu'tezilî âlimlerin görüşlerini kıyaslayarak aralarında tercihlerde bulunması şeklinde olabilmektedir (s. 688-689). Yine Mânkdim Şeşdîv'in Kâdî Abdülcebbar'ın konuları anlatırken takip ettiği plana karşı çıktığı ve isabetli tertibin ne şekilde olması gerektiğini belirttiği, bazan karşı çıktığı bu planı takip ederken (s. 81, 666, 746) bazan da olması gerektiğini söylediği yeni planı temel aldığı (s. 647), Kâdî Abdülcebbar'ın bazı tanımlarına karşı çıktığı (s. 176, 324), zikrettiği açıklama ve delillerin gerçekte Ebû Ali el-Cübbâ'î'den alındığını söyleyerek nihaî kaynağına işaret ettiği (s. 42-43, 86-87), zaman zaman da bunları reddettiği (s. 55, 124-125, 180, 408) görülmektedir. Ayrıca eserin imâmet bahsinde Mu'tezile'nin imâmet anlayışı yerine Zeydiyye'nin anlayışının savunulması, kitabın Zeydî olan Mânkdim Şeşdîv'in elinden çıktığını kanıtlamaktadır (*Elr.*, I, 118). Öte yandan bu tür farklılıkların Kâdî Abdülcebbar'ın öğrencilerinin hocalarına muhalefet ettikleri konularda esere kendi görüşlerini eklemelerinden kaynaklandığı da ileri sürülmüştür (Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûli'l-ĥamse: Mu'tezile'nin Beş İlkesi*, tercüme edenin girişi, I, 50).

Mânkdim Şeşdîv'e ait ta'likin bir kısmı kataloglara *Şerhu'l-Uşûli'l-ĥamse*, bir kısmı ise *Ta'liķu (Ta'liķâtü) Şerhi'l-Uşûli'l-ĥamse* başlığıyla kaydedilmiş birçok nüshası mevcuttur. Gimaret bunlardan Ankara, İstanbul, Milano, Berlin, Münih, San'a, Vatikan ve Viyana'da kayıtlı toplam on yedi nüshayı zikreder (*Alsl.*, sy. 15 [1979], s. 48-49). Ayrıca özellikle Yemen'deki bazı özel kütüphanelerde de çeşitli nüshaları bulunmaktadır (meselâ bk. Habeşî, s. 45, 258, 318; Vecih, *Meşâdirü't-türâş*, II, 243). *Ta'liķu Şerhi'l-Uşûli'l-ĥamse*'nin doğrudan Mânkdim Şeşdîv'e atfedilerek yapılmış bir neşri tesbit edilememiştir. Eseri ilk defa Abdülkerîm Osman İstanbul ve San'a'daki nüshalarına dayanarak "Ahmed b. Hüseyin b. Ebû Hâşim'in ta'liki" kaydıyla ve Kâdî Abdülcebbar'a izâfetle *Şerhu'l-Uşûli'l-ĥamse* başlığı altında neşretmiş (Kahire 1384/1965), ardından bu neşir birçok defa basılmıştır. Semîr Mustafa Rebâb da eseri aynı kayıt ve aynı adla (Beyrut 1422/2001), İlyas Çelebi ise kitabın İstanbul nüshasını "Ahmed b. Hüseyin b. Ebû Hâşim Mânkdim'in ta'liki" kaydıyla Kâdî Abdülcebbar'a atfederek *Şerhu'l-Uşûli'l-ĥamse: Mu'tezile'nin Beş İlkesi* başlığı altında Türkçe çeviriyle birlikte yayımlamıştır (I-II, İstanbul 2013). Zeydî âlimi Hüsâmeddin Kâsım b. Ahmed el-Mahallî (ö. VIII/XIV. yüzyılın ilk

yarısı) *Ta'liķu Şerhi'l-Uşûli'l-ĥamse* üzerine bir ta'lik yazmıştır. Bu eserin yazma nüshası Milano'da (Biblioteca Ambrosiana, Ar. nr. F 192) bulunmaktadır (Gimaret, sy. 15 [1979], s. 60).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûli'l-ĥamse*, tür.yer.; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 5-36; a.mlf., a.e.: *Mu'tezile'nin Beş İlkesi* (trc. İlyas Çelebi), İstanbul 2013, tercüme edenin girişi, I, 11-55; a.mlf., *el-Uşûli'l-ĥamse* (nşr. Faysal Büdeyr Avn), Küveyt 1998, neşredenin girişi, s. 5-60; Humeyd b. Ahmed el-Mahallî, *el-Ĥadâ'îķu'l-verdiyye fi menâķibi e'immeti'z-Zeydiyye* (nşr. W. Madelung, *Aĥbârü e'immeti'z-Zeydiyye* içinde), Beyrut 1987, s. 270, 292; İbnü'l-Murtazâ, *Yevâķitü's-siyer fi şerĥi Kitâbi'l-Cevâĥir ve'd-dürer*, Riyad Mektebetü Câmîati'l-Melik Suûd, nr. 7894, vr. 157*; Ebû'l-Hasan Abdullah b. Miftâh, *el-Mân-teze'u'l-muĥtâr mine'l-ġaysi'l-midrâr: Şerhu'l-Ezhâr*, San'a 1424/2003, I, 28-29; İbn Fend, *Me'âşirü'l-ebâr fi tafşili mücmelâti cevâhiri'l-aĥbâr: el-Leuâĥiķu'n-nediyye bi'l-ĥadâ'îķi'l-verdiyye* (nşr. Abdüsselâm Abbas el-Vecih – Hâlid Kâsım M. el-Mütevekkil), Amman 1423/2002, II, 693, 694, 701-702; Ahmed b. Yahyâ Hâbis es-Sa'dî, *el-Maĥşadü'l-ĥasen ve'l-meslekü'l-vâzih*, Princeton University Digital Library, nr. ymdi_03_43, vr. 283 (mikrofilm, orijinali San'a'da Mektebetü Muhammed el-Kıbsî'dedir); W. Madelung, *Der Imam al-Qasim ibn Ibrahim und die Glaubenslehre der Zaiditen*, Berlin 1965, s. 182-183; a.mlf., "Abd al-Jabbâr", *Elr.*, I, 116-118; G. Monnot, *Penseurs musulmans et religions iraniennes: 'Abd al-Jabbar et ses devanciers*, Paris 1974, s. 263; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Fihrisü maĥtûĥati ba'zi'l-mektebâti'l-ĥâşşa fi'l-Yemen*, London 1414/1994, s. 45, 258, 318; R. C. Martin v.dğr., *Defenders of Reason in Islam: Mu'tazilism from Medieval School to Modern Symbol*, Oxford 1997, s. 54-56; Abdüsselâm b. Abbas el-Vecih, *A'lâmü'l-mü'ellifine'z-Zeydiyye*, Amman 1420/1999, s. 104; a.mlf., *Meşâdirü't-türâş fi'l-mektebâti'l-ĥâşşa fi'l-Yemen*, San'a 1422/2002, II, 243; Ahmed Abdürrezzâk er-Rukayhî v.dğr., *Fihristü maĥtûĥati Mektebeti'l-Câmi'i'l-kebir: Şan'â*, San'a, ts. (Vizâretü'l-Evkâf ve'l-irşâd), II, 655-657; M. Saïd el-Melîh – Ahmed M. İsevî, *Fihrisü maĥtûĥati'l-Mektebeti'l-Ġarbiyye bi'l-Câmi'i'l-kebir bi-Şan'â*, Yemen, ts. (Meclisü'l-kiyâde), s. 177-178; M. T. Heemskerck, *Suffering in the Mu'tazilite Theology: 'Abd al-Jabbâr's Teaching on Pain and Divine Justice*, Leiden 2000, s. 3-5, 60-62; a.mlf., "Abd al-Jabbâr b. Aĥmad al-Hamadĥânî", *The Encyclopaedia of Islam Three*, Leiden 2007, fas. 3, s. 9-18; D. Thomas, "Abd al-Jabbâr: Sharh al-Uşul al-khamasa, Commentary on the Five Principles", *Christian-Muslim Relations: A Bibliographical History* (ed. D. Thomas – A. Mallett), Leiden-Boston 2011, II, 603-604; a.mlf., "Mânkdim Shashdîw", a.e., II, 662-664; D. Gimaret, "Les Uşul al-Ĥamasa du Qâdî 'Abd al-Ġabbâr et leurs commentaires", *Alsl.*, sy. 15 (1979), s. 47-96; İlyas Çelebi, "Şerhu'l-Uşûli'l-Ĥamse", *DİA*, XXXVIII, 570-571.

ORHAN ŞENER KOLOĖLU

MANSÛR el-MERİNÎ

(bk. EBÛ'l-HASAN el-MERİNÎ).